

він впровадив індивідуалізований музичний тематизм, до того ж теми яскраво національні, вони близькі до народних колядок, ліричних пісень, веснянок тощо.

Музика Дилецького живе повнокровним життям і сьогодні. Коли звучать його “Воскресенський канон”, Літургія чи партесний концерт – наш сучасник сприймає цю музику як вищий еталон духовності. Дилецький завжди вважав себе киянином, він дав високі зразки української професійної музики з її характерним, національним забарвленням.

Література

1. *Дилецький М.* Духовні твори. – К.:Бібліотека камерного хору “Київ”. – 2003. С. 148.
2. *Дилецький М.* Граматика музикальна. – К.: Музична Україна. – 1970. – С. 109.
3. *Протопопов В.* Про хорову багатоголосну композицію XVII – початку XVIII ст. та про Семена Пекалицького // Українське музикознавство. – № 6. – К.: Музична Україна, 1971. – С. 73 – 100.

УДК 37.034-057.87

Стрілець О.В.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

В статті раскрыто суцність поняття „духовність” и роль искусства в духовном розвитку молодого покоління.

Ключевые слова: духовність, вихователський потенціал, миссія искусства, естетический отит.

У процесі національного відродження України особливо гострою є проблема духовності, яка перебуває в центрі уваги всього суспільства. Сьогодні перед освітою стоїть завдання сформуванню цілісної особистості, самобутню, гуманну й духовну, зорієнтовану на збереження й відтворення національних цінностей. Кожна особистість змушена сама визначатись, яких моральних орієнтирів їй дотримуватися [5,с.310].

Надзвичайно вагомим є внесок видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського в розробку теорії духовності. Аналіз його творчої спадщини дає підстави стверджувати, що він найпершим у педагогіці звернувся до проблеми формування духовності в молодого покоління. Вчений писав: “...ми вкладаємо в поняття “духовний світ”, “духовне життя” такий зміст. Сфера духовного життя людини – це розвиток, формування й задоволення її моральних, інтелектуальних і естетичних запитів та інтересів у процесі активної діяльності”[9,с.212].

У праці “Духовно-моральне виховання дітей та молоді загальні тенденції й індивідуальний пошук” академік-секретар відділення теорії та історії педагогіки АПН України О.В.Сухомлинська стверджує, що цінним і нині є підхід В.О.Сухомлинського до формування духовності на основі вікових особливостей, а також висунення на перший план не середовищних факторів, що є головними у соціометричній парадигмі розвитку людини, а особистісного, внутрішнього розвитку моральних, естетичних почуттів. “Багатство духовного життя особистості залежить значною мірою від того, як глибоко людина не лише розуміє, а й відчуває благородство ідей гуманності, людяності”- стверджує В.О.Сухомлинський [9,с.218].

В наш час існує безліч варіантів розуміння поняття “духовність”. В “Українському педагогічному словнику” поняття “духовність” розглядається як індивідуальна вираженість двох фундаментальних потреб у системі мотивів особистості: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти “для інших”. З категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона задумується над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності [5,с.374].

У статті “Педагогіка в пошуках духовності” О.Вишневецький зазначає, що духовність – це стан людини і суспільства, який формується, виробляється важкою працею душі самої людини і самого суспільства, за участю їхньої власної волі і власних зусиль. Визнаємо також, що людська істота має схильність і потенції до нарощування власного духовного поля. І то незалежно від того, якими очима дивимось на нього – очима християнина чи матеріаліста [3,с.3].

За словами академіка Івана Беха духовність – це не що інше як мораль. Духовність – це вища цінність людини, або як говорять, вища життєва цінність, вища буттєва цінність, як говорив про це ще Платон [8,с.9].

Проблему формування духовності глибоко досліджували такі відомі науковці як К.Юнг, Д.Дубравська, С.Лазарев та багато інших. У дослідженнях Ж.Юзвак виділені основні структурні компоненти духовності: потребово-ціннісні, що включають духовні потреби та духовні ціннісні орієнтації; вчинкові – керуються духовним типом поведінки та духовним саморозвитком; когнітивно-інтелектуальні, що визначаються такими особливостями інтелектуальної сфери, як спостережливість, допитливість, самостійність, критичність мислення; вольові характеристики – виявляються в цілеспрямованості, самоволодінні, саморегуляції особистоті, а також відрізняються специфікою мотивів вольових дій; чуттєво-емоційні характеристики передбачають розвиненість емоційної сфери; гуманістичні виявляються у ставленні людини до будь-якої сфери життя як вищої цінності; естетичні характеристики відображають специфічне чуттєво-емоційне та інтелектуально-когнітивне ставлення людини до навколишньої дійсності та виступають своєрідним показником прагнення до краси, гармонії, досконалості.

Мету духовного розвитку вчений-психолог вбачає у становленні людини як особистості шляхом удосконалення та самовдосконалення духовних характеристик, розкриття духовного потенціалу та збереження духовних цінностей [11,с.96]. Адже духовність, на думку автора, – це і є загальнолюдські цінності, притаманні кожній людині, кожній нації, кожному народові. І найпершою духовною цінністю в серці кожної людини повинна бути любов до Бога, до себе самого, до своїх батьків, до своєї Батьківщини.

В історії людства великий вплив на духовний стан суспільства завжди мало мистецтво. І не випадково, як відзначає Г.Ващенко, великі митці часто виступають репрезентантами, “символами” своїх епох – як у всесвітньому, так і в національному масштабах (епоха Гомера, епоха І.Котляревського тощо [2,с.487]. Наука, на думку Г.Ващенка, діє переважно лише на розум: участі почуттів тут навіть уникають. Через це наукові твори не вельми сильно впливають на поведінку людини. Дія мистецтва – ширша: воно впливає на її почуття і волю, на її мислення. Сприймаючи мистецькі образи і їх трактування (мислення), ми водночас переживаємо задоволення, обурення, любов і ненависть, співчуття чи навпаки, переживаємо певне бажання стати на чийсь бік.

Мистецтво – це не розкіш і не забавка, не “засіб прикрашання життя” ,а репрезентант цінностей, чинник розвитку духовності в людині, а звідси – важливий напрям покращення якості людської праці, включаючи й технічну та наукову [2,487]. Часто побутує думка, що мистецтво являє собою систему, підпорядковану головній меті, - створенню високоестетичних цінностей для розважання особи та занурення її в стихію вільних фантазій автора. Самі художники схильні стверджувати, що мистецтво є способом їх самовираження, несвідомою потребою душі “творця”. Але постає питання: кому й для кого це потрібно, крім самого автора? Мало хто наважується допустити, що таке самовираження має смисл для оточуючих.

На жаль у сучасному мистецтві поняття краси та Істини часто роз’єднуються. Багато течій мистецтва ХХ ст. втратили свій виховний потенціал. Стався розрив естетичних ідеалів з етичними коренями, що сприяло започаткуванню нових “координат” культури – “естетика спотвореного”, “гармонія руйнації”, “культ насилля”, “театр абсурду”. Роз’єднання краси та Істини призвело до нездорових духовних втрат в мистецтві, в якому краса обожнюється і проголошує себе Вищою Істиною. Можна сказати, що лише та краса має в собі високий духовний потенціал, джерелом якої є істина. Саме вона має неймовірну силу “очищати” та підіймати духовний стан людини.

Тому справжнє мистецтво завжди наповнює людину любов’ю, радістю, бажанням жити і творити, допомагає зрозуміти світ, людей, знайти себе та своє призначення в житті. Високодуховні твори мають особливу здатність розкривати в людині духовний світ. “Все моральне – естетичне, але не все естетичне – моральне”, - писав К.Ушинський [10,173]. У своїй відомій праці “Виховна роль мистецтва” Г.Ващенко так само дав глибокий аналіз моральних та аморальних явищ у мистецтві. На думку педагога, виховний вплив мистецького твору залежить найперше від того, яку ідею покладено в його основу, бо саме ідея, що сприймається з допомогою образів, може підіймати людину над буденністю, над собою, розвивати в ній ідеалізм, або навпаки, утверджувати в ній зло чи тваринне начало, розвивати лише біологічні потреби. Цю різницю підкреслював ще Платон. За ним, найвищим ступенем такого піднесення є переживання, пов’язані з божественним ідеалом. Достовірність цього висновку Г.Ващенко ілюструє тим, що “найбільше підносять дух людини твори, зв’язані з релігією” [4,493]. Також не можуть не хвилювати людину полотна Рембрандта, а особливо твір “Повернення блудного сина”. Ідея цього шедевра наповнена любов’ю, добротою, всепрощенням. Саме такі твори, сповнені мудрості і гуманності, здатні виховувати в людині найсокровенніші риси характеру.

Високі ідеї в мистецьких творах завжди спонукають людину до жертвності, до самоподолання. Проте, як зауважує О.Вишневський, слід зрозуміти, що навіть у цій функції мистецтво і релігія не завжди ведуть до добра. В історії людства маємо чимало прикладів, коли псевдорелігії і

псевдомистецтво слугували ідеалам, за якими приховувалося зло – фашизм, комунізм та інші подібні псевдо релігії, які підпорядковували собі і мистецтво [4,493]. В своїй праці “Теоретичні основи сучасної української педагогіки” О.Вишневський пише про те, що історія людства знає багато прикладів, коли садизм ставав “модою” : людей кидали на поїдання звірам, примушували битися до смерті на очах натовпу. Було модою спостерігати так зване “ колесування”, здирання шкіри з живої людини тощо. Зрозуміло, що все це проникало і в мистецтво. Сатанізм у мистецтві виявляє себе у культивуванні сексуальних насолод. Ця тема сьогодні є чи не найпоширенішою у деяких видах мистецтва. Саме таким мистецтвом цілеспрямовано руйнується вроджене в людині почуття сорому [4,с.496].

За словами О.Вишневського, “...здорове мистецтво, яке має тенденцію підносити людину над станом тваринним у світ високих ідей, краси, істини, добра, мистецтво, що спонукає людину до очищення, до олюднення своїх прагнень – теж сприймається як голос авторитету митця. Ідеї, які несе таке мистецтво, глибоко западають в душу.

Ця виховна сомодостатність мистецтва спонукає нас до того, аби якомога частіше організувати “зустріч” з мистецькими творами високого гатунку і всілякими засобами оберігати дитину від спілкування з мистецтвом, що несе зло [4,с.497].

Саме митець, створюючи свій витвір, допомагає людині побачити і зрозуміти красу. Отже, виховна роль твору належить автору та його моральним ідеям і принципам. Митець не тільки творець, він ще й людина, яка, будучи талановитою, може приймати добро і утверджувати його в своїх творах, а може й нехтувати ним, дотримуватися аморальних поглядів. Митець, що перестає вірити в ідеали, - зупиняється на своїй дорозі і віддає свій талант на службу тваринним потребам людини, духові зла.

О.Вишневський стверджує, що спілкування з творами мистецтва (відвідування виставок, читання духовної літератури тощо), як і релігійна практика (в родині, відвідування церкви) – повсякчасно веде до розвитку здатності все глибше осягати сутність ідеалу, постійно цей досвід носити з собою. Поруч з нагромадженням суто естетичного досвіду, таким чином, мистецтво відкриває в уяві людини світ ірраціонального, позапредметного і недосяжного, але бажаного і вічного, де активна душа знаходить свій прилисток [4,492].

Виховна сила мистецтва, зрештою, не вичерпується впливом авторитету, який завжди присутній у творі. Вона також у самій природі мистецтва, що переважною мірою адресується не тільки і не стільки розуму, а насамперед безпосередньо душі людини [4,с.497].

Посилення ролі мистецтва у сучасному житті зумовлюється, перш за все, тим, що воно являє собою одну з найважливіших форм діяльності, яка розвиває універсальні творчі здібності людини. Одним із перших в українській естетичній думці порушив питання про вплив мистецтва на трудову діяльність людини С.Подолінський, розглядаючи його як працю, котра “збуджує людей до кращого розуміння високих ідеалів особистого й суспільного життя та найшвидшого здійснення їх на практиці” [7,с.195].

На думку О.П.Рудницької, мистецтву властива висока чутливість до всього, що відбувається навколо. Воно завжди узагальнює і синтезує найсуттєвіші та найзначніші проблеми людського життя, викликає до них суспільний інтерес. Закріпленню у свідомості одержаних знань сприяє емоційна забарвленість художньої інформації, яка передбачає почуттєвий рівень реагування, що розширює межі пізнання навколишнього світу, допомагає усвідомити його іманентне багатство. Особлива активізація свідомості засобами мистецтва зумовлюється тим, що художній твір відбиває дійсність і оцінює зображуване, прагнучи виявити його сутність. Таке відтворення цінності буття не тільки збагачує своїх глядачів життєвим досвідом, а й спонукає до його ціннісного переживання, яке становить важливий компонент світоглядної позиції. Не випадково саме мистецтво, що виникло раніше ніж наука і філософія, тривалий час відіграло провідну роль в осмисленні світу [8.93].

Таким чином, творча глибина мистецьких творів криється в здатності осмислювати людський досвід на такому рівні, на якому він водночас виявляється і як універсальна загальність, і як неповторна індивідуальність, завдяки чому стає можливим залучити до світу художньої реальності кожну людину. Під впливом художніх образів безпосередні почуття переходять в естетичні, духовні, етичні уявлення суб'єкта як ціннісний акт осягнення світу та самопізнання власної індивідуальної сутності [7,с.98].

Отже, мистецтво поєднуючи пізнання з насолодою, евристичне з гедоністичним, є важливою передумовою виховання високодуховної творчої особистості, гармонія якої проявляється як у матеріальному виробництві, так і в духовній діяльності, спрямованій на перетворення світу за законами краси [8.93].

В 1951 році Г.Ващенко написав такі пророчі слова: “Стежачи за боротьбою двох світів, що набуває все гостріших форм, приходимо до висновку, що світ стоїть напередодні великої кризи.

Остання закінчиться повною перемогою світу, що стоїть на засадах Волі, Добра і Правди. Тоді людство вступить у нову епоху свого розвитку. Наука, що в кінці XIX і XX ст. головну увагу звертала на дослідження матеріального буття, в нову епоху всі свої сили зверне на дослідження духу людини і відкриє в ньому невідомі досі глибини і перспективи. Разом з ним піднесеться на небувалу височінь мистецтво, що відкриє людству нові джерела високих естетичних переживань... І в розвитку цього нового мистецтва значну участь буде брати український нарід, який завжди відзначався великими здібностями до мистецької творчості і міцно стояв на засадах християнського ідеалізму” [4.498].

Література

1. *Бондар Л.* Методологічна основа гуманістичних ідей духовності в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського // Рідна школа. – Київ, 2006. - №9 – с. 11-13.
2. *Ващенко Г.* Виховна роль мистецтва // Праці з педагогіки та психології, Т.4. - К., 2000. - С. 196-256.
3. *Вишневський О.І.* Педагогіка в пошуках духовності // Рад. Школа. – Київ, 2005. - №7 – С. 3-5.
4. *Вишневський О.І.* Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
5. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний словник. – К.:Либідь, 1997. – 374 с.
6. *Рашковська В.І.* Давньоруський іконопис у духовному розвитку особистості майбутнього вчителя // Творча особистість у системі неперервної освіти. – Харків, 2000. – С. 310-315.
7. *Руденко Л.А.* Вплив мистецтва на розвиток потенціалу особистості // Педагогічний процес: теорія і практика. – Київ, 2003. - Випуск 2, - С. 95-100.
8. *Рудницька О.П.* Світоглядна функція мистецтва // Мистецтво та освіта, 2001. - №3. – 115 с.
9. *Сухомлинський В.О.* Моральні заповіді дитинства і юності: - Київ. Рад. школа, 1966.
10. *Ушинський К.Д.* Твори в шести томах; Т.6. – С. 173.
11. *Юзвак Ж.М.* Естетичні фактори особистості. – К.: Знання, 1999. – 115 с.